

JAN AMOS KOMENSKÝ

(28.3. 1592 – 15.11. 1670)

Učitel národů

Jan Amos Komenský patřil mezi nejvzdělanější myslitele své doby. Byl v kontaktu s nejpokrokovějšími proudy tehdejší doby. Pokrokové prvky nejenže přijímal, ale i tvořivě rozvíjel. Svým projektem vytvořil teoretické i praktické základy k budování novověké vzdělávací soustavy. Význam Komenského je nutno chápat rovněž v kontextu všech jeho osobních tragédií a tragédie českého národa v pobělohorské době.

Otázkami výchovy a vzdělávání se obíral již od svých studentských let. Po krátkém působení na bratrské škole v Přerově se stal správcem českobratrského sboru ve Fulneku. V období po bitvě na Bílé hoře byl nucen skrývat se. Ztratil ženu a dvě děti. Poslední léta ve vlasti prožil v Bílé Třemešné. V té době dospěl k názoru, že „labyrint“ českého světa a světa vůbec může napravit výchova a vzdělání. V důsledku represí v rodné zemi opouští roku 1628 vlast. Procestoval celou Evropu. Poslední útočiště našel v Amsterdamu, kde také zemřel a je pochován.

Mezi nejvýznamnější díla Jana Amose Komenského patří Labyrint světa a ráj srdce, Brána jazyků otevřená, Svět v obrazech, Analytická didaktika, Didaktika velká, Škola hrou, Škola na jevišti, ale i Fortius redivivus.

Fortius redivivus - předmluva

Ke konci března roku 1650 se konalo v Lešně shromáždění předních mužů bratrské církve z Polska, Pruska a Slezska. Z Uher se však nedostavil nikdo. Na tomto shromáždění bylo jednáno o situaci, která vznikla mezi válčícími stranami po sjednání míru vestfálského. Postavení Čechů bylo velmi neradostné, neboť věděli, že Němci a Švédové je opustili a není naděje, že by i země české byly osvobozeny od vlivu habsburského. Uherští Čeští bratři zvláštním přípisem žádali, aby je někdo z církve navštívil a výslovně jmenovali Jana Amose Komenského, jehož neviděli již 25 let. V tomto shromáždění rozhodlo pro myšlenku vyslat Komenského k Bratřím, do Uher i psaní Zikmunda Rákoczyho, provázené dopisem rektora potockého Jana Tolnaie, jenž byl po mnoho let přítelem Hartlibovým v Anglii. Rákoczy zval Komenského k poradám o správě škol a o snahách vševědných.

V době od velikonoce do svatodušních svátků procestoval Komenský horní Uhry, vyjednal svůj pobyt v Blatném Potoce, kam se vrátil na určito na zimu téhož roku. Tam byla založena pansofická škola, jež však vzrostla pouze na tři třídy a téměř neustále se na ní zápasilo s nevraživostí rektora Tolnaie i leností žactva.

Komenský pokusil se probuditi žactvo k větší píli roku 1652, dvěma traktáty stejného jména - De ratione studii od humanistů Fortia a Desideria Erasma. První byl holandský humanista, vlastním jménem Ioachim van Sterk, zvaný Ioachimus Fortius Ringelbergius, narozený v Antverpách roku 1499. Byl profesorem filosofie a astronomie v Paříži, Orleánsu, Bruggách, Lyonu a Basileji. Zemřel asi roku 1536. Druhý byl slavný humanista a přítel Fortiův Desiderius Erasmus Rotterdamský, narozený roku 1467, muž vážený a vyhledávaný vladaři světskými i duchovními, později nenáviděný katolíky i protestanty. Zemřel roku 1536. Fortius napsal ke svým spisům úvodní studii: "De ratione studii", v níž radí mladíkovi, aby pilně a svědomitě poslouchal, cvičil se a spisoval. Erasmus napsal roku 1512 zvláštní spis: De ratione studii, v němž zdůraznil dvoje vědění věcné i slovné, nabádá žáky k učení a cvičení.

Oba traktáty mnoho nepomohly u uherské mládeže, proto Komenský sám napsal novou knížku - **Fortius redivivus**, v níž znovu důkladně podporuje svůj výklad mnohými příklady, pobízí žactvo, učitelstvo, představené školy i školní dozorce k pilnější a svědomitější práci ve prospěch školy a učení:

Fortius redivivus – rozbor díla

Komenský v díle ukazuje stav škol nejen v Uhrách, nýbrž i jinde a mnohé jeho názory jsou platnými podnes. Tiskem vydán byl Fortius redivivus po prvé roku 1652 v Blatném Potoce, potom ve sbírce: Opera didactica omnia, dále jen z části v druhém zpracování Atria, v Norimberce roku 1659. Do češtiny přeložen F. J. Zoubkem: Jak lenivost ze škol vypuditi roku 1872. Německý překlad Jul. Beegera a J. Leutbechera: Wiederbelebter Fortius oder über die Vertreibung der Trägheit aus den Schulen z roku 1874 a 1875.

Celek je rozdělen do sedmdesátipěti odstavců celkem ve třech částech:

1. Odstavec 1.-22.	O škole, žácích, učitelích a správcích.
2. Odstavec 23.-39.	O lenosti školy, žáků, učitelů a správců.
3. Odstavec 40.-75.	Jak lenost zahnati a stav škol napravití.

Komenský v díle vykládá:

- Odstavec 1. Postup rady.
- Odstavec 2. Popisuje stav školy v Blatném Potoce.
- Odstavec 3. Vytýká hlavní příčinu špatného školského života.
- Odstavec 4. Dělí celou práci ve tři otázky: co je škola, co lenost a jak ji zahnati.
- Odstavec 5. Udává definici školy jako cvičiště práce.
- Odstavec 6. Zamítá odvoditi název škola od řeckého scholé, tj. prázdno.
- Odstavec 7. Vykládá název ludi, tj. hry.
- Odstavec 8. Připisuje škole čestný titul trvalá dílna.
- Odstavec 9. Nazývá školu dílnou světla.
- Odstavec 10. Podrobně vysvětluje název dílna světla.
- Odstavec 11. Názorným příkladem o Šalomounovi srovnává školu s uměním stavitelským.
- Odstavec 12. Vidí ve škole stádo beránek božích.
- Odstavec 13. Přisuzuje škole název štěpnice (lépe místo pro sadbu).
- Odstavec 14. Také hodí se sem název lůžko rodičů.
- Odstavec 15. Konečně sluje škola závodíště mus.
- Odstavec 16. Tím ukázal důkladně, co je škola, a chce dále zkoumati dobrého učitele, žáka i správce školy.
- Odstavec 17. Popisuje dobrého učitele.
- Odstavec 18. Taktéž ukazuje dobrého žáka.
- Odstavec 19. Konečně řadí sem svou představu dobrého správce školy.
- Odstavec 20. Tak získává ve školách čilost a pílí.
- Odstavec 21. Než lituje, že málo je takových škol.
- Odstavec 22. Všechno toto uchvacuje lenost; proto klade otázky: co jest lenost, jak škodlivě a jak mocně se škol zmocnila?
- Odstavec 23. Vykládá pojem lenosti.
- Odstavec 24. Zobrazuje lenivou školu.
- Odstavec 25. Zobrazuje líného učitele.
- Odstavec 26. Zobrazuje líného ředitele.
- Odstavec 27. Zobrazuje jak málo se ve škole probere.

- Odstavec 28. Píše o líném žáku.
 Odstavec 29. O žáku jenž má líné uši.
 Odstavec 30. O žáku jenž má líné oči.
 Odstavec 31. O žáku jenž má líný jazyk.
 Odstavec 32. O žáku jenž má líné ostatní smysly.
 Odstavec 33. O žáku jenž má loudavé ruce.
 Odstavec 34. O žáku jenž má líné tělo i duši.
 Odstavec 35. O žáku jenž provádí cvičení nesprávná, ba přímo škodlivá.
 Odstavec 36. Doplnuje řadu popisem líného školního dozorce.
 Odstavec 37. Ptá se, jaký může býti za tohoto stavu učení výsledek?
 Odstavec 38. Praví, že takové školy vydají špatné plody a nutno proto lenost zahrnouti docela.
 Odstavec 39. Ukazuje význam slova zahrnouti.
 Odstavec 40. Radí užití vydatné moci.
 Odstavec 41. Příkladem dotvrzuje, aby všichni přispěli svou pomocí.
 Odstavec 42. Připomíná, že jsou to hlavně učitelé a teprve v druhé řadě žáci.
 Odstavec 43. Rozšiřuje však řadu těch, jimž pomáhati sluší na dozorce, rodiče, vrchnosti církevní a světské.
 Odstavec 44. až Odstavec 46. **Ukazuje, jak má učitel svou lenost zahrnouti viz. ukázka:**

1. Tu a podle toho sróvnání sluší pomyslíti, jak šeredná jest nesrovnalost sama s sebou, a jenom se jmenovati nikoli býti. Jak pravím, neučený jiných učitel, lenoch jiných vůdce není nic jiného, nežli stín bez věci, oblak bez vody, zřídlo bez pramene, svítilna beze světla, to jest nic. Hanba! Ty tedy, kdožkoli jsi se sem dal přivésti, nuže přistup. Přijímáš plat? Bojuj. Hraješ úlohu učitele? Uč, nebo odlož masku učitele.
2. Jakých omylů a zmatků se dopouštějí lenoši. Neboť, když Diogenes uhodil holí zcela právem vychovatele chlapce, neslušně se chovajícího, řekl: "Jak to vychováváš?" Podobně klesají strachem ti, jejichž žáci neustále hřeší buď nevědomostí nebo špatnými mravy. Omlouvají se hříchy těch, kteří sami se řídití neumějící jsou sobě zůstaveni nebo špatně řízeni; veškerá vina spadá na líné nebo neobratné vůdce, kteří měli zabrániti, aby nehřešili ti, kteří jejich péči byli svěřeni.

- Odstavec 47. Volá hanbu línému učiteli.
 Odstavec 48. Příkladem o Diogenovi hrozí, jaký trest má stihnouti líného učitele.
 Odstavec 49. I citáty písma napomíná lenochy.
 Odstavec 50. Naproti tomu staví výsledky svědomitého učitele. Radí předně vyhnati žákům lenost svým vlastním příkladem.
 Odstavec 51. Za druhé, pilným a častým cvičením.
 Odstavec 52. Za třetí vlídným jednáním učitele se žáky.
 Odstavec 53. Nařizuje žáků povinnost: sami lenost zahrnouti.
 Odstavec 54. Odpovídá k otázce: co jest moudrým býti.
 Odstavec 55. Slibuje mládeži štěstí a blaženost, bude-li pracovati.
 Odstavec 56. V nejhorší zatvrzelosti povoluje užití prostředků kázeňských.
 Odstavec 57. a 58. Šest věcí žádá od školních správců.
 Odstavec 59. Vyčítá pomoc rodičů.
 Odstavec 60. Stálým zaměstnáním mládeže.
 Odstavec 61. Rozmluvou s dětmi přesvědčiti se o prospěchu ve škole.
 Odstavec 62. Poukazuje na pomoc správců církví.
 Odstavec 63. Jak již vychází z jejich péče pastýřské.

- Odstavec 64. Touží po nějakém vynikajícím pracovníku.
- Odstavec 65. Stejně žádá pomoci vládců.
- Odstavec 66. Vládcové mohou působiti svým příkladem.
- Odstavec 67. , svou péčí o zřízení řádných škol.
- Odstavec 68. a ohranou poctivých učitelů.
- Odstavec 69. Stýská si na lenost ve škole potocké.
- Odstavec 70. Vypisuje výtky lenochů jeho metodě.
- Odstavec 71. Jeho mluvnicí.
- Odstavec 72. Zatím co on se snaží zlepšiti pokrok škol.
- Odstavec 73. Napomíná ty, jimž se nelíbí jeho horlivost.
- Odstavec 74. Srovnává školu se závodem v běhu.
- Odstavec 75. Na konec doufá, že i zde v Uhrách zasvitne nová čilejší práce, jež dá dobrou žeň.